

Martin Härnqvist

Återblickar på mitt 1900-tal

ULTIMA ESPERANZA BOOKS

Nog finns det mål och mening i vår färd –
men det är vägen, som är mödan värd.

Karin Boye: I rörelse

Förord

Kan man skriva minnesböcker utan att de måste bli till memoarer? Ja riktiga författare kan förvisso det. Deras romaner är ofta synnerligen väl formulerade och förklädda minnesböcker. Vi andra får försöka göra vårt bästa med de förmågor vi har och lyckas inte alltid passa in dem i romanform. Detta är en minnesbok utan anspråk på memoar.

Sedan en tid tillbaka har jag intresserat mig för att försöka beskriva viktiga perioder i mitt liv. Det har resulterat i en serie texter med var sitt tema. De teman jag valt har varit de som jag helst velat återvända till. Inte för att de saknar smärtpunkter, men för att jag önskat vrida och vända på frågor som hur och varför och för att jag funnit ett rent nöje i att utforska min egen minnesbank. I allmänhet har jag avstått från att ”gå till läggen” för att finna historisk dokumentation. Dessutom har mina val styrts av att det måste finnas en historia som någon läsare kan ha utbyte av. Annars blir det för tråkigt.

Min första berättelse av denna typ uppstod inför en avtackning på Volvo. Min äldsta kollega i jobbet gick i pension och jag åtog mig att ”säga några ord”. Jag satte upp en del stolpar, främst med fokus på våra första tio år tillsammans på Volvo. Ju fler stolpar jag skrev ned desto mer kom minnena tillbaka och bilden fylldes ut, och desto mer såg jag också fram emot att framföra detta. Det blev faktiskt riktigt bra. Min kollega blev synnerligen hedrad och från publiken fick jag massor av tack. Sedan ställde de frågan: har du skrivit ned

detta, så vi kan få ett exemplar? Det hade jag ju inte men då fick jag anledning att göra det. Så efter framförandet kom manuskriptet. Det finns med (i något anpassad form) i denna samling och gav mig lust att fortsätta med andra teman.

En annan berättelse som jag framfört offentligt handlar om de två åren i realskolan på Hvitfeldtska. Den finns också med i denna samling och den läste jag upp vid vårt 50-åriga studentjubileum på skolan våren 2017.

Att välja ett tematiskt angreppssätt har haft vissa fördelar. Det har befriat mig från kravet att arbeta kronologiskt och kravet på fullständighet. Jag väljer själv vilka perioder och vilka händelseförlopp jag vill berätta om och behöver inte oroa mig för att en eventuell läsare tråkas ut av utdragna passager som bara finns med av kalenderskäl. För att inte i onödan förvirra mina läsare har jag ändå valt att ordna texterna kronologiskt.

En del i detta val är att jag medvetet undvikit rena familjeberättelser. Min fru Kerstin och mina söner Anders, Tor och Arvid nämns endast sparsamt. Inte för att de inte är viktiga i mitt liv utan för att jag valt bort det privata.

Ska minnena publiceras i bokform? Det är inte givet. Min farfar skrev en gång memoarer som han knackade ned på skrivmaskin med karbonpapper (någon som vet vad det är?) för att hans två barn skulle få var sitt exemplar. En del av mina texter har jag publicerat på min wordpress-sida, men genomslaget har varit blygsamt. Därför tar jag steget till bokformen, dels för att jag tror att det finns några som känner mig som kanske har nöje i någon av texterna, dels för att det går att göra så i dagens bokvärld utan att ta sig igenom en kommersiell förläggares nålsöga och resultatkrav. Boken ges ut av min

vän Mats Lundman på hans PrintOnDemand-förlag. Han har dessutom sin vana trogen bidragit med redaktionella synpunkter, och i detta är han ju särskilt lämpad eftersom han finns med på några ställen i dessa texter. I övrigt är det min fru Kerstin som varit min tålmodigaste lektör och kritiker, icke att förglömma min faster Brita Wassdahl som granskat de tidiga texterna.

Hildesberg – glimtar från en annan tid

1951–1959.

*Den första resan • Boningshuset • Kerstin och hennes syster • Landsvägen
Gården • Köket • Storbonden • Ekonomin • Gud • Ensambarn • Kallt vatten*

Hildesberg var en gård i Sörmland av ett slag som inte längre finns. Småbruk, ett fåtal kor, ett fåtal tunnland åker- och ängsmark. Ingen elektricitet, inget rinnande vatten och därmed naturligtvis ingen riktig tvättmöjlighet eller kylning för mat och mjölk. Maten lagades på vedspis, dasset låg ute i anslutning till lagårdens gödselhög, badade sin kropp gjorde man i en sjö några kilometer bort. Men människorna på Hildesberg tyngdes inte av dessa saknader, efter att de tagit sig igenom de magra krigsåren tycks de ha haft ett bra liv.

Mina första minnen av Hildesberg är inte tillförlitliga. De kan lika gärna vara efterhandskonstruktioner baserade på senare intryck. Eller också är de hörsägen från min värdfamiljs berättelser. Jag kom att vistas på Hildesberg sex somrar på femtioalet, den första 1951, den sista 1959. Ibland tre veckor, ibland längre. Jag var sommarbarn, och det hade sin orsak i att mina föräldrar arbetade och hade kort semester, och mitt daghem var sommarstängt.

Hildesberg låg i området Österåker i Sörmland. Närmaste stad var Katrineholm, närmaste tätort Vingåker. Gårdsarealen var på cirka fem tunnland. Stod man vid boningshuset kunde man blicka över hela ytan av åkrar som var gårdens, ända fram till skogsbrynet.

Min första resa till Hildesberg var också min mest speciella. Jag var tre år gammal. Min mamma satte mig på ett göteborgståg i syfte att jag skulle sättas av i Katrineholm. På tåget fanns en barngrupp med ledare och dessa skulle se till att jag kom av på rätt ställe. I Katrineholm väntade tant Ester, det var hon som var bondfru på Hildesberg. Kommunikationen hade troligen skett via brev, ty någon telefon fanns inte på Hildesberg. Jag antar att tant Ester skrev ett brev när jag kommit fram för att berätta för min mamma att allt hade gått bra. Kanske ångrade min mamma att hon inte åkt med på tåget och tagit tillfället att träffa den okända kvinna som skulle bli min sommarmamma. Enligt vad hon berättade senare grät hon när hon skulle vinka av mig, och jag grät nog också.

På gården bodde Ester och Josef Andersson och deras dotter Kerstin, som torde ha varit i 15-årsåldern när jag kom dit första gången. De hade också en son, Kurt, som nyligen flyttat ut. En trappa upp i boningshuset fanns det rum för en dräng, och där bodde Nelson vars förnamn jag aldrig snappade upp. Han arbetade på gården mot fritt vivre och en blygsam ersättning skulle jag tro. Nelson var lite speciell och det var väl därför han var där han var. Det var en lösning på den tiden för människor som behövde särskilda arbetsförhållanden och ordnat boende. De kunde gå dräng på en gård. Vidare fanns på övervåningen också rum för tant Agda. Hennes relation till huset är jag mer oklar över. Hon arbetade inte på gården, utan var ett slags inackordering. Nelson åt alltid med oss, men det gjorde inte tant Agda. Hon hade väl en kokmöjlighet där uppe som inte Nelson hade. Inte för att jag vet, jag var aldrig inne hos tant Agda, däremot var jag i Nelsons rum några gånger. Där luktade annorlunda än i övriga huset, rakvatten eller annan herrparfym skulle jag tro.

Familjen hade ytterligare ett sommarbarn den första somma-

ren. Hon hette Jenny och var något år äldre och mer företagsam än jag. Flera historier gick i efterhand om vilka hyss Jenny och i någon mån jag lyckades göra denna första sommar. Tant Agda var särskilt förtjust i att berätta historien om hur Jenny och jag lekt i vagnslidret och hur hon kommit över svart smörjolja som hon smorde in mig i. Tant Agdas tandlösa skratt var lika hjärtligt äkta varje gång hon påminde mig om detta.

Boningshuset på Hildesberg var byggt på ett sätt som var vanligt på landet. På bottenvåningen låg köket och lilla kammaren och salen. Dessutom fanns det en glasad veranda. Man gick alltid in genom köksdörren, men husets fina entré var till glasverandan. Där fanns en tambur, som nästan aldrig användes annat än för att komma upp till övervåningen där Agda och Nelson bodde. Bakom köket låg ett litet rum, en kammare med plats för en säng. Innanför den i sin tur låg salen. Där vistades man aldrig annat än i högtidliga sammanhang.

Säkert använde tant Ester och farbror Josef salen om det kom gäster, men jag minns inte att det någonsin gjorde det under mina somrar. I salen var alla möbler prydliga och välputsade med glänsande karmar i mörkt trä på stolar och soffor. Det hände att vi vistades i salen och läste bibelord. Tant Ester hade en lotterilåda som bara innehöll smålappar. På dem stod det var sin bibelreferens. Man drog en lapp på måfå, fick en textadress, slog upp bibeln och läste texten. Varpå alla i rummet begrundade detta och efter förmåga diskuterade dess mening. Jag tyckte det var spännande att man fick dra lott om det man skulle läsa. I salen fanns också en liten tramporgel, men den var aldrig i bruk.

Annars var det köket som var centralpunkten. I dörren låg alltid Donny, husets stora hund, som var så snäll och som jag aldrig var rädd för. När man kom in hade man matsalsbordet och kökssoffan till vänster. Kökssoffan var klassisk, byggd i

trä, med ett lock som man tog bort på kvällen för att kunna sova i den. Borta i hörnet en stor vedspis. På den lagades all mat. Vid högra väggen fanns en dyscha och ett förvarings-skåp. Ester och Josef sov båda i köket, Ester på dyschan och Josef i kökssoffan som användes till matbordet på dagarna. Rinnande vatten fanns inte i huset, och elen skulle dröja flera år: det var först efter 1957 som huset fick el och därmed kyl-skåp. Före dess förvarades den temperaturkänsliga maten i en jordkällare intill huset och den färska mjölken i en brunn där vattnet från jordens inre bestod kylningen.

Jag sov vanligen i kammaren bakom köket. Det gjorde också Kerstin när hon var hemma. Flera somrar under min sommarbarnstid var Kerstin på annat håll. Hon var verksam som samarit bland de fattiga i Frankrike och bodde i Paris. Under 1950-talet var sviterna av kriget fortfarande i öppen dag, och ett typiskt gatuinslag där var de många tiggarna och krigsinvaliderna som satt i gathörnen. När Kerstin var hemma brukade hon berätta om de många fattiga som behövde hjälp i Frankrike och att vi som bodde i Sverige hade det så mycket bättre. Kerstin kom att viga sitt liv åt Frankrike. Hon gifte sig och bildade familj där. Trettio år senare besökte hon oss i Göteborg och då hette hon inte längre Kerstin utan Christina. Det var väl enklare så på franska.

När Christina besökte oss berättade hon också historien om sin äldre syster. Hennes existens var helt okänd för mig. Hon hade i ungdomsåren insjuknat i lunginflammation. Familjen hade inte pengar att bekosta en resa in till lasarettet i Katri-neholm. De vände sig då till en av de bemedlade bönderna i trakten och bad om hjälp med transport eller pengar till en taxi. Men de fick nej. Flickan avled av sin sjukdom.

Jordbrukslandskapet i Sörmland var uppsplittrat, de flesta gårdarna låg för sig själva i anslutning till sina ägor. Hildesberg låg ovanligt ensligt. För att komma dit skulle man lämna landsvägen genom en grind av störar. Det fungerar så att fem störar är upphängda under varandra i var sin klyka. Man öppnar genom att dra alla störrarna åt samma håll tills öppningen är tillräckligt stor. När man passerat grinden skjuter man tillbaka störrarna igen. En ganska långsam hantering som man lätt förstår. Väl igenom störgrinden följer man en väg genom ett skogsparti någon kilometer tills man kommer fram till en ny grind. Bakom den öppnar sig åkrarna och gården. Vägen fortsätter uppför en liten backe, passerar ladugården där gödselstacken och utedasset ligger närmast vägen. Sedan är man framme vid boningshuset.

Tidigare hade det funnits ytterligare en gård intill Hildesberg bara några hundra meter bort. Den hade emellertid raserats av en brand. Husgrunden bar vittne om var den legat och det var en tacksam plats för fantasins lekar för en liten kille. Farbror Josef kunde berätta om händelsen. Ingen var hemma när branden bröt ut, så det var han som kom till platsen först. Han hade gått in för att se om han kunde säkra några pengar eller värdesaker. Gården beboddes av en annan bondfamilj och vad jag förstod var grannsämjan god. Dock valde de efter branden att bygga helt nytt vid landsvägen närmare sjön. Relationen mellan familjerna var fortfarande god, man lånade maskiner av varandra vid skörd med mera, men den dagliga grannkontakten var borta.

På gården fanns mjölkkor, i ladugården fanns det plats för åtta stycken, men ofta var de färre. Dock mjölkade de, och mjölken såldes till mejeriet som brukligt var på dessa gårdar. Varje kväll mjölkades kossorna för hand och mjölken samlades upp i en typisk mjölk tunna, en sådan där med metallock fastsatt i en kedja,

ett lock som blev lite tilltygat och kantstött med tiden. Sedan sänktes tunnan ned i en vattenfylld grop för att hållas kyld över natten. Därpå fraktades den följande morgon till landsvägen med gårdagens produktion. Det skedde på en kärra med stora cykelhjul som man drog för hand genom skogspartiet och de två grindarna. Mjölkpallen var belägen utanför störgrinden vid landsvägen och där kom mjölk bilen varje dag och plockade upp tunnan på väg till mejeriet och returnerade samtidigt en tom som man fick hämta tillbaka före kvällens mjölkning.

Att det skulle dyka upp ett okänt fordon nere vid grinden till ägorna var mycket ovanligt. Ville man se folk fick man ta sig till landsvägen, och det gjorde man ju inte utan anledning. Utöver att transportera mjölk tunnan kunde ett skäl vara att hämta posten. Brevlådan låg vid landsvägen, några hundra meter bort från störgrinden. Där hämtade man varje eftermiddag dagens exemplar av Katrineholms-Kuriren, den lokala tidningen som för övrigt fortfarande ges ut. Det kunde också dyka upp brev till mig eller till och med tidningen Rekord-Magasinet som jag prenumererade på under de sista åren.

På Hildesberg bedrevs traditionellt jordbruk med ett fåtal mjölkkor. Säkert hade man tidigare odlat säd på åkrarna, men det jag minns var mest att man odlade timotej. Detta slogs och hässjades till hö med traditionella hässjor: fyra stolpar i rad med ståltråd virad i spår med en halvmeters avstånd. Man hängde upp höet med högaffel på ett sådant spår och sedan drog man ett nytt trådspår ovanför och hängde mera hö. På detta sätt torkade man höet under några sommarveckor för att det skulle hålla sig som djurfoder under vintermånaderna när korna inte gick ute.

Arealen delades mellan åkrar och hagar. I hagarna gick kossorna fritt och betade på dagarna varefter de återvände

till ladugården för mjölkning och övernattning på kvällarna. Inte alla kor kunde gå fritt i hagarna. Det förekom att en kossa var rymningsbenägen och kunde hoppa över staketet. Den fick gå tjudrad på en egen yta.

Kor och hönor fanns alltid på gården. Vissa år hade man även någon gris. Häst och tjur var ovanligt. Häst lånade man av en granne vid slätter och höskörd, och det hände också att man lånade häst för andra transporter. Kossorna behövde befruktas av en tjur för att producera sin mjölk och det skedde hos en granne med större gård. Någon insemination var det inte tal om utan kon skulle tjura, det vill säga bli påsatt av en villig tjur. Ett starkt minne som länge satt som en tagg i mig var när jag frågade farbror Josef och Nelson inför ett sådant projekt vad exakt detta med tjura var för något. Ingen av dem hade kurage att berätta det för en minderårig utan de bara skrattade åt min fråga, tills jag lämnade köksbordet i tårar. Senare den veckan blev jag varse vad det handlade om när tjuren utan att tveka lade upp frambenen på kons rygg och manövrerade in sitt organ. Det gick fort. Varken tjuren eller kossan gav ifrån sig några starka känsloutbrott.

De befruktade kossorna födde så småningom sina kalvar, och förlossning av kossa var en återkommande uppgift för bonden. Jag frågade en gång om jag fick vara med, men det ville varken tant Ester eller farbror Josef att jag skulle vara. Det kunde ju gå snett och då kunde bonden tvingas avliva kalven eller kon eller båda. Så jag fick snällt vänta. Det jag minns bäst var när man fick klappa en alldeles nyfödd kalv som stod på rangliga ben i en egen liten spilta och hur den luktade väldigt speciellt, sötaktigt, mjölkigt.

Hanteringen av skörden var den enskilt mest arbetskrävande delen i gårdens jobb. Att hässa höet tog mycket kraft, och jag brukade vara med efter bästa förmåga. När det pågick

var det vanligt att tant Ester kom ut på åkern med kaffekorg. Där ingick hembakade mandelkubbar. Doften av bittermandel sitter i luktminnet som min egen madeleinekaka. Senare skulle så hässjorna brytas och höet tas in. Det skedde med häst och vagn, och höet langades upp på höskullen som låg en våning upp i ladugården, så att det enkelt kunde släppas ned till korna när det var dags senare. Sista sommaren jag var där hade jag blivit elva år och kunde bidra en del både i hässjningen och i höbärgningen. När arbetet var avslutat drog farbror Josef ut en låda i köksbordet och tog fram en femkronorssedel och gav mig. Det var min första hoparbetade arbetslön och den avsåg några veckors arbete i höet.

En anseelig del av tiden tillbringades i köket som var den naturliga samlingspunkten. Kom tant Agda ned på besök var det i köket vi satt och samtalade. Maten minns jag nästan inget av mer än att vi ofta åt filmjolk på kvällen. Det var en grymig surmjolk som jag hade lätt för, men jag minns att min pappa bjöds på denna när han kom för att hämta mig en gång och han hade inte lika lätt att få i sig den. Till frukost åt vi ofta gröt, för det mesta rågmjölgröt med lingon. Det var inte min favorit, jag åt hellre den mildare havregrynsgröten.

Bland gårdarna runt Hildesberg fanns också en större gård. Den innehades av Per Nilsson. Hans namn var välkänt och omstritt i området. Å ena sidan förekom det att bönderna gjorde dagsverken hos honom vid arbetstoppar. Så gjorde också farbror Josef, ett välkommet tillskott till de magra inkomsterna. Å andra sidan ifrågasattes Per Nilssons hantering av djuren, att kossorna gick ute hela nätterna till exempel. Idag torde detta vara det vanliga på stora gårdar. Kossorna tas in för mjölkning och släpps sedan ut igen. Men på 1950-talet var det kontroversiellt.

En gång när jag frågade mina föräldrar om fattiga människor, var fanns de och hur såg de ut, berättade de att min sommarfamilj på Hildesberg var fattig i den meningen att de hade mycket lite pengar att röra sig med. Å andra sidan levde de ett fullvärdigt liv och såg inte ut på något speciellt sätt.

Huvudinkomsten av gården var mjölkproduktionen, som trots allt var ganska blygsam. Sommarbarn var en sidoinkomst som gav några tior varje år. Dagsverken hos Per Nilsson var en annan sidoinkomst. Totalt sett rörde det sig om små pengar. Å andra sidan producerade gården en del egen mat i form av mjölk, kött från slakt och grönsaker från egna land.

Som barn upplevde jag aldrig att folket på Hildesberg levde magert. Det fanns alltid mat på bordet och de kunde till och med köra bil, vilket var ovanligt på den tiden. Från början hade de haft en T-Ford, men den var nu förvisad till vagnslidret och en tacksam leksak för ett barn. I stället körde de en bil av märket Opel Olympia som farbror Josef fått låna av sin syster på obestämd tid. Vad bilen mest användes till framgår i nästa avsnitt.

Farbror Josef och tant Ester var mycket förtröstansfulla människor, och allra mest fann de tröst i Gud. De var intensivt religiösa vilket innebar att de alltid uppsökte någon form av andakt på söndagarna. Allra helst ett missionstält, i andra hand ett missionshus och i tredje hand Svenska kyrkan. Under intensiva sommarveckor kunde det hända att vi tog bilen flera gånger till olika tältmöten. Jag vet inte om Pingströrelsen var det som stod dem närmast men det var definitivt frikyrkan.

Alltså kom mina somrar på landet inte bara att präglas av bondgårdsaktiviteter utan i mycket stor utsträckning av frekventa bönemöten. Jag minns inte att jag tyckte det var

tråkigt. Musiken var ofta medryckande och talarna i frikyrkan hade ju ett starkt engagemang.

Som jag nämnt tidigare kom tidningen Rekord-Magasinet ibland i brevlådan till mig. Det var en tidning som från början fokuserade på sport (med tonvikt på boxning, det var ju Ingos gyllene år), men som också behandlade andra grabbiga ämnen: redogörelser för olika brott (avslutades alltid med devisen Brott lönar sig inte), noveller med lagom kittlande innehåll och tecknade bilder på kurviga tjejer i urringade klänningar, förskräckliga berättelser om grymheter under krig. Andra världskriget och gangsterväldena i USA under 20-30-talen var ofta återkommande teman. Sista sidan var alltid reserverad för en lagbild, fotbolls-, ishockey-, bandy- och handbollslag kunde förekomma. Tant Ester hade inga problem med att genomskåda den sportsliga fernissan. Hon tyckte att Rekord-Magasinet var rent motbjudande och en synnerligen olämplig läsning för en nioåring.

Jenny var min kompis första sommaren, men hon kom aldrig tillbaka sedan. Övriga somrar var jag ensamt barn på gården, så det var långa perioder som jag underhöll mig själv. Det kunde vara i vagnslidret eller på höskullen eller bland kalvarna.

Vyn över åkrarna mot grinden, där nästan aldrig någon dök upp, var min dagliga syn. Jag fantiserade ofta om att den förlorade sonen – Kurt – skulle komma körande på sin motorcykel. Men det hände väl bara en gång.

Invid köksdörren, utanför huset, fanns en träbänk med en tillbringare med vatten, en vid emaljskål som var ganska grund och en tvålbit eller bytta med såpa. Där tvättade man sig till vardags. Ville man tvätta sig grundligare fick man ta sig till sjön som låg bortom Per Nilssons gård och stå där

i vattenbrynet och vaska håret i 19-gradigt vatten medan eventuella badare tittade på. Som liten kunde jag dock få ynnesten att bada varmbad i ett stort kar på köksgolvet. Vattnet värmdes på vedspisen och det tog en stund innan karet var tillräckligt fyllt med tempererat vatten.

Mina somrar på Hildesberg upphörde i och med vår familjs flytt till Göteborg när jag var elva år. Den sista kontakten jag hade med tant Ester kom några år senare. Då skickade hon en begravningsbroschyr efter farbror Josef. Därefter tror jag att hon sålde gården och flyttade till Örebro. Så mycket mer än det vet jag inte.

Som jag redan sagt hade människorna på Hildesberg mycket knappa ekonomiska tillgångar. De levde ett sparsamt liv med arbete och gudstro. De två barnen som nådde vuxen ålder fick också ett bra liv, Kerstin i Frankrike och Kurt på egen gård. Vad man kan lära sig av dessa människor är att livet kan bli mycket bra utan en massa materiella tillgångar. Dock: när kylskåpet stod på plats och man kunde göra sin första glass, då var det fest!

För min del kan jag konstatera att somrarna på Hildesberg var starkt präglade. Inte så mycket för det religiösa men för de generösa människor som tog emot mig där. Bilden av dem finns kvar i minnet.

Blackeberg – mitt femtiotal

1954–1959

*Jag var sex år • Blackebergs folkskola • Mina föräldrar • Vintersport
Familjen Åberg • Fotboll • Sex • Tre målsättningar inför fjärde klass
Den bekymmersamma barndomen*

Det är en solig dag, precis som det har varit hela sommaren. Nu är det sen augusti och dags för den allra första skoldagen. Pojken på bilden tittar in i kameran med öppet ansikte. Han är mörk och ganska rund i ansiktet. Han håller fram sin skolväska, det är en blå bag som pryds av en tuff teckning på en motorcykel. Han är uppenbart stolt över sin nya väska. Sommaren har varit varm, ja het, det talas om den varmaste sommaren på tio år. Det är 1955 mitt i folkhemsbyggets Västerort. Pojken ska gå till sin första dag i Blackebergs folkskola, en röd tegelbyggnad bara tre år gammal. Hans mamma har tagit ledigt från sitt jobb denna dag för att följa med honom och vara med på uppropet. Pojken står ensam på bilden, men man kan inte avläsa någon rädsla i hans blick. Han står på en grusväg och man kan skymta cykelställ i bakgrunden. Eftersom skolan ligger bara fem minuters gångväg från hans hem på Arvid Mörnes väg får vi anta att grusvägen är en gång som förbinder gatan med skolgården.

Fröken tar emot barnen och deras mammor i klassrummet. Ingen pappa är där denna dag, skolan är fortfarande en angelägenhet för mammorna och deras sjuåringar. Fröken berättar att hon heter Britta Hasselbom. I pojkens ögon

är hon jättegammal, mycket äldre än mamma. Fröken ber alla barnen att rita varsin teckning på en gubbe. Han ritar en gubbe, men på en impuls låter han gubben skjuta på en skottkärra. Fröken ser lite förvånad ut när hon tittar på teckningen men hon säger ingenting. Kanske har han valt skottkärran som inspiration från sina vistelser som sommarbarn på den lilla bondgården i Sörmland. Men själv är han nog inte beredd att sätta ord på varifrån den kommer. Den bara finns där. Kanske vill han inte att gubben ska se överksam ut, att han ska ha något för händerna.

Klassen är blandad, både pojkar och flickor. På femtiotalet kunde det fortfarande förekomma klasser med bara pojkar eller bara flickor, men i första klass var det ovanligt. Pojken ska uppleva enkönade pojkklasser under flertalet av sina skolår. Så dock ej i Blackebergs folkskola där alla klasser är blandade.

Den första skoldagen var inte mycket mer än ett upprop och så att rita en gubbe. Men fröken Hasselbom delade också ut stränga direktiv om vad som skulle medtas nästa dag till de första riktiga lektionerna. Ett pennfodral, en liten trubbig sax och klister (Björnklister!) skulle alla ha med sig. Han var mycket nervös för att kanske missa någonting i frökens instruktion. Men så blev det inte. Precis som de andra eleverna hade han rätt saker med sig andra dagen. När han ensam kom till skolan den morgonen hände dock något märkligt. På skolgården, före den första lektionen, kom det fram en större kille, totalt okänd för honom. ”Går du i fröken Hasselboms klass?” frågade killen. ”Ja, jo”, så var det ju. ”Då är du min kompis”, fortsatte killen och försvann omedelbart bland de andra barnen. Han förstod aldrig varför killen sa som han sa. Kanske hade han haft henne och nu bytt till en annan lärare i tredje klass. Han förstod inte

heller hur just den läraren kunde vara så viktig. I vilket fall som helst värmdes orden honom flera dagar. Det skulle nog inte bli så farligt detta med att gå i skolan, trots att man var minst och färskast och egentligen inte visste någonting om något. Han mindes inte ens hur killen såg ut och skulle aldrig mer lägga märke till honom. Men en enda mening räckte för att bryta skolvallen.

Första klass bestod av mycket lästräning och skrivövning. De gick hand i hand. Man lärde sig en ny bokstav. Man fick skriva den massor av gånger i sin skrivbok. Varje sida i skrivboken var fylld med tomma rutor. Rutorna var ganska stora, rektangulära och stod på högkant. Det var meningen att man skulle skriva en bokstav i varje ruta. Sida upp och sida ner skulle man skriva den. Så fick man lära sig ord som började på bokstaven. Apa och Bok var tydligen viktiga ord, de representerade var sin bokstav. Och så var det psalmer. Redan från första veckan skulle psalmverser övas, text och musik. ”Din klara sol går åter upp” var den allra första. Och det gick ju bra i september för då visade sig solen ofta efter den varma sommaren.

Tragglandet med bokstäver som skulle skrivas rad efter rad i skrivboken var den första missräkningen. Visst var det roligt att möta nya bokstäver och forma dem till ord. Men att skriva dem gång efter gång var inte lika roligt. Den största stötstenen visade sig vara bokstaven n. Inte för att den var svårare att skriva eller känna igen än andra bokstäver, utan för att han var sjuk vid genomgången. Hur skrev man bokstaven n? Ja, att texta den tycker de flesta säkert är enkelt, men om förlagan skrivs som **n** – det vill säga med fötter på staplarna och en extra krok i vänstra hörnet, så blir uppgiften att på egen hand efterlikna den desto svårare. Han kämpade med detta i sin ensamhet hemma. Men trots

åtskilliga försök lyckades han inte få till en snygg avbild av denna krångliga bokstav. Väl tillbaka i skolan blev han varse att allt slit med bokstaven n byggde på en missuppfattning. Han hade skrivit sidvis med snirkliga n till ingen nytta, när man kunde åstadkomma bokstaven i en enkel rörelse. Han begrep inte riktigt vad som hade gått fel, varför boken visade en sak och eleverna skulle skriva på ett annat sätt. Av fröken Hasselbom fick han ingen hjälp att utreda detta dilemma. Obekymrat viftade hon bort hans bryderi.

En annan stöttesten blev att förstå skillnaden mellan bokstavens namn och dess ljud. Fröken försökte övertyga klassen om att bokstaven n inte skulle ljudas som *en*, utan som n. Ingen av eleverna i klassen trodde henne. Alla visste att bokstaven n hette *en*.

Efter tre lektionstimmar var det frukostrast. Då skulle man äta skolfrukost i barnbespisningen (bamba fanns inte i Blackeberg, men ibland sa man bespisningen). Hela klassen gick till matsalen i ordnade led och ställde upp utanför, innan de släpptes in av fröken Hasselbom. Han hade redan ätit frukost hemma och förstod inte riktigt varför det som åts till lunch skulle kallas frukost. Hur som helst var det inte kul: i matsalen gick stränga lärare runt som vakter och såg till att barnen åt upp på sina tallrikar. Det var mycket av maten som han hade svårt för. Vitkålssallad med lingon var en riktig skräck. Kokt fisk med äggsås rena pinan. Över huvud taget föredrog han den mat som serverades hemma. Det hände att han satt och petade i maten under hela frukosttimmen tills vakten uppgivet tog hans tallrik och slängde det som var kvar.

Skoldagen bestod alltså av att försöka läsa, skriva bokstäver, öva på psalmverser. Men den innehöll också annat. Det hände att någon i klassen inte följde frökens direktiv utan

kom på egna idéer. Då kunde det sluta med en örfil. Det var inte vanligt men det hände. Och vid den här tiden var det inte förbjudet i skolan. Fröken Hasselbom var tillräckligt gammal för att ha vant sig vid att hennes ord kunde inpräntas med våld om det krävdes, och att detta var helt i sin ordning.

Jag var sex år när jag flyttade till Blackeberg med mina föräldrar. Vår lilla familj hade dittills bott i en trerummare vid Fridhemsplan. Det var inget dåligt boende för en ung familj, men mina föräldrar ville ha större, troligen för att skapa möjlighet att hysa en barnflicka.

Blackeberg var nybyggt vid denna tid (1954), vårt hus var bara två år gammalt. Vi bodde två trappor upp i ett trevåningshus på Arvid Mörnes väg. Vägen var döpt efter en finlands-svensk författare vars produktion jag aldrig haft den minsta kontakt med. Angränsande vägar hade namn av andra nordiska författare, bland andra Ibsen och Björnson. Den nyanlagda tunnelbanan västerut stannade i Blackeberg på sin väg mot det mera välkända Vällingby. Båda dessa förorter var helt nyetablerade och möjliggjorda av den nya kommunikationsvägen till skillnad från områdena närmare centrum som Ängby, som etablerats långt tidigare som villastäder. Så vi fann oss boende i civilisationens utkant. Det syntes tydligt eftersom vår gata var granne med skogen: stora skogsområden som sträckte sig längs Mälarens stränder i västra Stockholm.

Det första året i den nya miljön var jag fortfarande för ung för att ge mig ut på längre expeditioner. Dessutom var jag ”upptagen” på vardagarna. Jag gick på dagis sedan mitt första år. Det låg på Kungsholmen och hette S:t Görans Barnkrubba.

För att komma dit tog vi varje morgon T-banan till Fridhemsplan och T-banan hem på kvällen. Någon möjlighet att byta dagis för detta sista år fanns nog inte, och jag vet inte ens var något sådant i så fall låg. Jag kan inte påminna mig att jag noterade något daghem i Blackeberg på femtiotalet, men det fanns säkert.

Det var först i och med skolstarten året därpå som jag blev mer etablerad i området. Min skolväg var synnerligen kort, bara två kvarter, men passerade områdets största gata Björnsonsgatan. Trafiken var dock gles så man kände sig aldrig utsatt när man ensam gick till skolan.

Jag började i Blackebergs folkskola hösten 1955. De två första skolåren, som kallades småskolan vid den tiden, förflöt med fröken Hasselbom. Någon gång under dessa första skolår meddelade fröken att hon bytt namn. Hon hette inte längre Hasselbom utan Holm. Ingen förklaring gavs. Om det nu var fråga om ett namnbyte på grund av äktenskap så var det inget hon låtsades om. Jag hade svårt att tro på det där med äktenskap. Hon var ju så förtvivlat gammal.

Vid slutet av varje läsår fick vi betyg, så också efter första året. Det kunde stå AB eller Ba efter olika ämnen men mig sade de ingenting. Möjligen förstod jag bättre att det stod B i ämnet Välskrivning, för där visste jag att jag inte var någon stjärna. Utöver ämnesbetygen fick vi också omdömen i Ordning och Uppförande. Där borde man ha högsta betyget A annars var det illa. Så snälla som vi lågstadiebarn var, så är det svårt att förstå hur någon kunde få annat än högsta betyg. Och vad som skilde de två ”ämnena” Ordning och Uppförande åt var vi inte på det klara med.

Minnesbilderna av de tredje och fjärde åren i denna skola

är tydligare, kanske beror det på att med stigande ålder så fylls luckorna bättre, ökat medvetande gör att de kan formuleras. Eller också är det så enkelt som att tredje året var alldeles för kaotiskt för att falla i glömska. Vi fick nämligen en ny lärare. Han hette Olsson – något förnamn minns jag inte – och var klart yngre än fröken Holm. Dock var han frånvarande långa perioder, kanske var han sjuk eller led av något missbruk eller hade problem i familjen. Någon förklaring fick inte vi i klassen. Han bara försvann och sedan kanske han dök upp igen efter fyra veckor. I hans ställe fick vi en gammal veteran, magister Sundelin. Honom minns man.

Magister Sundelin gillade kadaverdisciplin. Och han upprätthöll den med hot, straff och våld. Så de första veckorna med Sundelin var chockartade, trots att vi elever var synnerligen snälla och hovsamma. Sinom tid kunde vi dock ibland belönas med högläsning från någon spänningsbok om vi uppfyllt hans disciplinförväntningar.

När Sundelin fick klart för sig att vi pojkar varit lite pratiga på syfrökens lektioner införde han en rapportbok. I den skulle den drabbade fröken rapportera varje sylektion tillbaka till Sundelin så att han fick möjlighet att bestraffa oss om det behövdes. Ingen av oss tredjeklassare vågade utmana detta system. Så efter en tid stod det samma standardformulering i rapportboken varje gång: ”Idag tysta och flitiga pojkar”. Kanske lärde vi oss att sy bättre. Självt har jag aldrig lockats att utmana mina kunskaper i denna färdighet. Men efterstygn gillade jag. De var lätta och logiska.

Hela det tredje skolåret förlöpte i händerna på dessa två lärare, den snälle och veke magister Olsson och hans motsats elake Sundelin. Vi lärde oss kanske en del, men det enda som fastnat i mitt minne var när magister Olsson organi-

serade lokalkännedomorientering. Det var en rolig uppgift som gick ut på att vi i par två och två skulle vandra runt i Blackeberg och söka svaren på hans frågor. De kunde vara av typen: Vilket är det högsta portnumret på Björnsonsgatan (områdets längsta)? Vad heter snabbköpsaffären på Arvid Mörnes väg? Och så vidare.

Fjärde skolåret blev lite bättre och framför allt snällare. Magister Olsson försvann och med honom elake Sundelin och vi fick en permanent lärare som hette Maj-Britt Bose. Någon kroppsaga var det inte längre fråga om, inte heller andra typer av straff utdelades. Nu började skolan ta form i mitt sinne och jag förstod att det var matematiken jag var mest intresserad av, men även lektionerna om stenåldern och vår tidiga förhistoria var intressanta, kanske för att fröken gillade att fördjupa oss i detta. Vi lärde oss också en del svensk grammatik, men även om det inte var svårt så var det inte roligt. För första gången skulle vi också provas i de nationella standardproven (föregångare till dagens centrala prov). Vi fick inte reda på några resultat av dessa prov, men fröken Bose antydde för mig att jag hade presterat bra.

Fröken Bose blev också tydligt besviken när hon fick klart för sig att jag skulle lämna skolan efter fjärde klass och flytta till Göteborg. Det föll sig så att vi skulle öva oss på brevskrivning, och jag valde att skriva brev till min pappa. Han befann sig redan på sin nya tjänst i Göteborg och brevet gick ut på att mamma och jag var på väg att flytta dit efter terminens slut. Det var pappa givetvis fullt medveten om men det fungerade som ”brev” och fröken blev därmed varse att jag var på väg bort.

Min mamma hade slutfört civilekonomutbildningen på Handelshögskolan strax innan vi flyttade till västerort. Hon